

Dr. Phil.
 Ahmet İNAM

Ditib ZSU / Frankfurt Goethe Üniversitesi
ahmet_inam@hotmail.de

NÜZUL SIRASINA GÖRE ŞEFAAT MESELESİ – ŞEFAAT'İN CAHİLİYE PANTEON'UNA UYARLANMASI*

THE QUESTION OF INTERCESSION
ACCORDING TO THE ORDER OF
REVELATION - ADAPTATION OF
INTERCESSION TO THE JAHİLİYYAH
PANTHEON

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** **Makale Türü** | Araştırma Makalesi

07.08.2024 | **Date Received** **Geliş Tarihi** | 07.08.2024

12.12.2024 | **Date Accepted** **Kabul Tarihi** | 12.12.2024

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study

Etik Beyanı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks**

Benzerlik Taraması | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest**

Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding**

Finansman | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

[CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) | **License**

Lisans | [CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Author Contributions | This article has a single author

Yazar Katkıları | Makale tek yazarlıdır.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission.

Etik Kurul Onayı | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

* Bu makale Frankfurt Goethe Üniversitesi İslami İlimler fakültesinde: Die theologischen, juristischen und sozialen Dimensionen der Sünde im Koran başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

NÜZUL SIRASINA GÖRE ŞEFAAT MESELESİ – ŞEFAAT’İN CAHİLİYE PANTEON’UNA UYARLANMASI

ÖZET

Cahiliye döneminin Mekkeli müşrikleri, evreni yaratma eyleminden sonra artık Allah'a -Kâbe'nin İlahı olması dışında- özel bir önem atfetmiyorlardı. Çünkü o dönemde Arapların çoğu dünya hayatının tek hayat olduğuna inanıyordu. Kuran'a göre, zaman (dehr) içinde yok olacaklarına inanıyorlardı ve ahiret inançları yoktu. Bununla birlikte, birkaç Kur'an ayeti, putların ahirette onlar için sağlayacağı şefaate atıflar içerir. Ahirete inanmayanların taptikları putların ahirette kendilerine şefaate edeceğini düşünmeleri makul değildir. Bu makalede, çelişkili gibi görünen konuya “açıklık” getirmek amacıyla, şefaate ilgili ayetler nüzul sırasına göre incelenecek ve Zuhruf Suresi'nin 86. ayetinin nüzul sebebi değerlendirilecektir. Böylece müşriklerin uzun bir zaman diliminden sonra Hazreti Muhammed'in tebliğ ettiği ayetlerden etkilenerek şefaate inancını kendi inanç dünyalarına (panteonlarına) uyarladıkları görülecektir. Ayetleri nüzul sırasına göre incelediğimizde, “şefaate reddeden” ayetlerin Mekkeli müşriklerin şefaate inancına yönelik olduğunu da göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Şefaate, Nüzul Sırası, Ahiret, Cahiliye, İslam.

THE QUESTION OF INTERCESSION ACCORDING TO THE ORDER OF REVELATION - ADAPTATION OF INTERCESSION TO THE JAHILIYYAH PANTHEON ARALIĞI

ABSTRACT

After the act of creating the universe, the Meccan polytheists of the Jahiliyyah period no longer attached any special significance to Allah, except as the God of the Ka'bah. This was because most Arabs at the time believed that life in the world was the only life. According to the Qur'an, they thought that they would disappear in time (dahr) (Surah 45:24) and had no belief in an afterlife. However, several Qur'anic verses contain references to the idea of intercession that idols would provide for them in the hereafter (see, for example, Surah 6:94; 10:18). It is not reasonable for non-believers in the hereafter to think that the idols they worship will intercede for them in the hereafter. In this article, to “clarify” this seemingly contradictory issue, the verses related to intercession will be analyzed in the order of their revelation, and the reason for the revelation of verse 86 of Surat al-Zuhruf will be evaluated. Thus, it will be seen that the polytheists, after an extended period, were influenced by the verses communicated by the Prophet Muhammad and adapted the belief in intercession to their belief world (pantheon). When we analyze the verses in the order of their revelation, we will also see that the verses “rejecting intercession” are directed against the intercession belief of the Meccan polytheists.

Keywords: Intercession, Order of Revelation, Hereafter, Jahiliyyah, Islam.

1. GİRİŞ

İslam tarihindeki ilk tartışmalar arasında “büyük günahkâr – mürtekb-i kebîre” meselesi, kader (Ebû Zehra, Tarih yok, s. 118-119) meselesiyle birlikte önemli bir yer tutar (Bebek, 2002, s.163-164). Büyük günahın mümin için sonuçları hakkındaki tartışma geçmişte sadece yoğun tartışmalara değil, aynı zamanda silahlı çatışmalara da yol açmıştır (Bağdâdî, 1920, c. I, s. 31; Şehristânî, 1850, s. 128). Yine büyük günah işleyen müminlere ne olacağı sorusu farklı düşünce ve mezheplerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Mesela Haricîlere göre “büyük günahkâr” -hatta bazı Haricîlere göre küçük günah işleyen de (İzutsu, 1988, s. 605)- hem bu dünyada hem de ahirette kâfirdir. Mu'tezile ise söz konusu kişinin “el-menzile beyne'l menziletayn” formülü ile bu dünyada kâfir muamelesi görmeyeceğini, fasık olduğunu ve tövbe etmediği için öldükten sonra cehenneme gideceği görüşündedir (Kâdî Abdülcebâr, s. 689; Çelebi, 2004, s. 161-162, İnam, s. 93-94). İbn Teymiyye, Müslümanlar için asıl belirleyici olanın ahiret olduğunu ifade ederek Mu'tezile ile Hariciler arasında bundan dolayı fark görmemiştir (İbn Teymiyye, 1996, s. 27).

Şefaât konusu özellikle Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasındaki kelâmî tartışmalarda öne çıkmıştır. Mu'tezile'ye göre şefaât, müminin cennetteki mertebesini yükseltmeye hizmet eder ve Ehl-i Sünnet'in aksine büyük günahkârlar (veya genel olarak günahkârlar) için şefaati kabul etmezler (Kâdî Abdülcebâr, s. 689; Yavuz, 2010). Mu'tezile'nin şefaate karşı argümanlarına örnek olarak gösterdiği Kur'an ayetleri (2:48, 123, 254; 26:100-101), sadece Allah'ın şefaâtçi olacağını vurgulayarak başka şefaâtçilerin olasılığını da kabul etmemektedir. Zuhur Suresi 86. ayette Allah şöyle buyurmaktadır: “O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefaât edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaât edebilirler.” Bu ayetin Kahire baskısındaki Asım kıraatine göre, yalnızca hakka tanıklık edenlerin “şefaât edebilecekleri” ifade edilmektedir. İkinci bir kıraat varyant ise, şefaatin yalnızca “hakka şahitlik edenler için yapılacağı” şeklindedir (Râzî, 1981, c. XXVII, s. 233; Kurtubî, 1996, c. XV, s. 553; Ateş, 1988-1992, c. VIII, s. 271). Sadece bu ayetteki kıraat farklılıkları bile, tarih boyunca teolojik tartışmalara da yol açmış olan bu konunun en önemli iki yönünü ortaya koymaktadır: Ahirette kimler şefaât edebilir ve bundan kimler faydalanabilir?

Mekkeli müşriklerin ahirete inanmadıkları ve “dehr”de yok olacaklarını varsaydıkları bilinmekle birlikte bazı Kur'an ayetleri meleklerin veya putların kendilerine tapanlara ahirette şefaât edebileceklerine dair yanlış bir inanca işaret etmektedir. Bazı batılı İslam bilimcileri, müşriklerin şefaât inancının Mekke'de az çok tanınan Yahudi ve Hristiyan kültüründen esinlenmiş olabileceğini öne sürmüş olsalar da (İzutsu, 2012, s. 109), bu bir teoriden öteye geçmez. Aynı şey, Mekke toplumunda sayıca az olan Haniflerden etkilendikleri varsayımı için de geçerlidir (Ateş, 1997, c. IV, s. 178). Birçok Kur'an ayeti (Sureler 6:29; 23:53; 37:16) Mekkeli müşriklerin ahiret inancına sahip olmadıklarını vurgulamakta ve meleklerin ahirette onlar için şefaât edeceği inancıyla çelişmektedir. Dolayısıyla bu “çelişkinin” bir sebebi olmalıdır.

Bu makale, şefaât ayetlerini nüzul sırasına göre inceleyerek -tefsir çalışmaları da dahil ederek- Mekkeli müşriklerin- Babil ve Yunan panteonunda başka isimlerle de yer alan Lat ve Menat (Fahd, 2012) ile Uzza putları aracılığıyla (Yavuz, 2012)- şefaât inancının Kur'an ayetlerinden etkilendiğini ve aslında bir çelişki olmadığını gösterecektir. Bununla birlikte, şefaati reddeden ve Mu'tezile tarafından delil olarak gösterilen ayetlerin muhatabı aslen Müslümanların olmadığını, Peygamberliğin sonraki döneminde az önce bahsettiğimiz gibi müşrikler tarafından zamanla ortaya çıkan şefaât inancının reddini temsil ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İhtilafı bir konuda hukuki bir hükmü açıklığa kavuşturmak için nüzul sırasının kullanılması yeni değildir. Surelerin nüzul sırasına göre tertip düşüncesi yeni olmakla birlikte, hangi surenin ve hangi ayetlerin hangi yılda nazil olduğunun tespiti Kur'an ilimlerinin başlangıcından beri var

olagelmıştır. Bir ayetin nâsîh mi yoksa mensûh mu olduğunu öğrenmek için sure ve ayetlerin iniş zamanlarını bilmek elzem idi. Lakin özellikle Nöldeke gibi müsteşriklerin tarihselcilik anlayışları için ortaya koydukları nüzul sırası tertibi sorunlu olduğundan İslam dünyasında böyle bir tertip pek kabul görmemiştir. Nitekim Nöldeke kendi sıralamasını bilimsel bir anlayıştan ziyade sübjektif bir anlayışla oluşturmuş ve bu ilmin (en-nâsîh ve'l-mensûh) temeli olan hadisleri ve âlimleri ya görmezden gelmiş ya da küçümsemiştir (Elkot, 2014, s. 241). Bununla birlikte İzzet Derveze veya Mehdi Bazergan gibi hadis ve tefsirlerden bilgi toplayarak nüzul sıralamasına önem veren Müslüman âlimler de olmuş ve tartışmalar yaşanmıştır (Koçyiğit, 2013; Çağrı, 2002) Bu makale ile amacımız tartışmalarda bir pozisyon almak değil, nüzul sırası metodolojisini bir soruna “olası bir çözüm” olarak uygulamaktır. Böyle bir uygulama yeni değildir. Aksine, bu yöntem şarabın/alkollü içeceklerin yasaklanmasının açıklığa kavuşturulmasında etkili olmuştur (Baktır, 2000).¹

2. NÜZUL SIRASINA GÖRE ŞEFAAT AYETLERİ

Nüzul Sırasına göre Kur'an'da şefaate ilgili ilk ayet (74:48) şöyledir: “Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.” Bu Kur'an ayeti, kendisiyle birlikte nazil olduğu kabul edilen aynı surenin önceki ayetlerine (74:32-48²) atıfta bulunarak, ahirette şefaatin olacağını belirtmektedir. Dahası, şefaatchilerin olacağını ifade eder ve belli bir grubun şefaatchilerinin şefaatinin hiçbir işe yaramayacağını ima eder. Bu ayette zımnen, tam olarak ifade edilmese de şefaatten yararlanacak bir grubun olacağı mesajı da vardır. Şefaatten yararlanamayacak gruplar, önceki ayetlerinden tespit edilebilir: Bunlar namaz kılan gruptan olmayanlar, fakirlere yemek vermeyenler, dedikoduculara takılanlar ve ceza gününün (yevm ed-dîn) yalan olduğunu ilan edenlerdir. Özellikle kıyamet gününe inanmamaları hususu, Mekkelilerin yalan olduğunu iddia ettikleri ahiret anlayışını gösterir. Bu da ilerleyen süreçte bu amaçla taptıkları meleklerin ve ortakların (şurakâ'ihim) şefaati fikrinin henüz mevcut olmadığı anlamına gelir.

Biraz daha somut olan bir sonraki Kur'an ayeti 53:26 şöyledir: “Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaati; ancak Allah'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar.” Nüzul sırasına göre ikinci ayet, şefaate edecek olanların melekler olduğunu açıkça söylüyor. Ancak meleklerin şefaati, Allah uygun görmedikçe ya da ilk etapta şefaati onaylamadıkça bazılarının hiçbir fayda sağlamayacaktır. Arapça “kem” zamirinden “nice” değil de “bazı” meleklerin şefaati kabul olacağı da anlaşılabilir (Râzî, 1981, c. XXVIII, s. 306). Önceki ve sonraki ayetlerden anlaşıldığı üzere burada muhatap olan Mekkelî müşriklere “sizin için yapılan şefaatin” kabul olunmayacağı manası da muhtemeldir. Burada muhatap olan müşriklerin meleklerle bilgisizce (Sure 53:28: “Oysa onların bu konuda bir bildikleri yok; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise asla gerçek bilginin yerini tutamaz.”) dışı isim taktıkları belirtilirken (Sure 53:27: “Âhirete inanmayanlar meleklerle dışı varlıkların isimlerini veriyorlar.”), onların ne ahiret inancından ne de meleklerin onlar için şefaatchi olacağından bahsedilir. Bazı müfessirlerin, bu ayetin Mekkelilerin meleklerin şefaati fikrinden dolayı nazil olduğu şeklindeki yorumları, kanaatimizce

¹ Nüzul sıralaması için, ilahiyatçılar Ömer Özsoy ve İlhami Güler tarafından hem tematik olarak hem nüzul sırasına göre derlenen “Kur'an Fihrist” dikkate alınmıştır.

² Müddessir 74:32-48: “Hayır hayır (öğüt almazlar). Aya andolsun! Dönüp gitmekte olan geceye; ağarmakta olan sabaha andolsun ki, o (cehennem), insanlar için, sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için uyarıcı büyük cezalardan biridir. Her nefis, yaptıklarına karşılık tutulan bir rehindir; Ancak hakkın ve erdemin tarafında olanlar başka: Onlar cennettedir; günahkârlar hakkında birbirlerine sorular sorarlar? “Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?” Onlar şöyle cevap verirler: “Biz namaz kılanlardan değildik; Yoksulu doyurmuyorduk; (Günaha) dalanlarla birlikte biz de dahıyorduk, Ceza gününü de asılsız sayıyorduk, Sonunda bize ölüm geldi çattı.” Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.”

ayetin bağlamına ve içeriğine uygun değildir. Örneğin, Kurtubî'nin bir nüzul sebebinden yola çıkarak yaptığı bu yorum, aslında hem kendisi hem de Râzî tarafından Kur'an'ın 43:81 ayeti için yapılır ve Kur'an ayetlerinin bağlamı açısından da daha doğrudur. Taberî de diğer müfessirler gibi, bu yorumu daha sonra indirilen bir Kur'an ayetiyle karşılaştırarak yapar (Taberî, 2001, c. XXII, s. 56-57; Râzî, 1981, c. XXVIII, s. 305; Kurtubî, 1996, c. XVI, s. 463; Karaman [vd.], 2007, c. V, s. 114; Ateş, 1988-1992, c. IX, s. 118).

Sıradaki ayet:

“Onlar ise ancak, (“Görelim bakalım!” diyerek) Kur'an'ın bildirdiği sonucu bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç gelip çattığı gün, önceden onu unutmüş olanlar derler ki: “Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaâtçiler var mı ki bize şefaât etseler veya (dünyaya) döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?” Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. (İlâh diye) uydurdukları (putlar) da onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kaybolmuşlardır” (7:53).

Bu ayetten Mekkelilerin şefaât inancı olduğu çıkarılabilir olsa dahi, asıl itibariyle bu ayette ahiretten bir kesit sunulur ve bu ayet ile “...bahsedilen(!) şefaâtçiler nerededir?” dercesine ahirete iman etmediklerinin pişmanlıkları ortaya konulur. Ahirete inanmadıktan sonra ahirette şefaâtçilerin olacağına inanmak söz konusu olamaz. Nitekim aynı ayette kendileri bu gerçeği dile getirirler, ahirete daha önce inanmadıklarını söyler ve ahiretin hak olduğunu da itiraf ederler.

Sıradaki ayet (36:23): “O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaâti bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar.” Bu ayet, Mekkelilerin söz konusu şefaât inancına atıfta bulunmasa da şefaât ve putlar arasındaki bağlantı ilk kez bu ayette geçer. Allah'ın zikrettiği bir kıssada şefaât ile putlar arasındaki bağlantı bir müminin ağzından yapılmakta ve reddedilmektedir. Kuşkusuz, bu ayette ahirete ve ahiretteki şefaât meselesine bir atıf yoktur, bunun yerine Allah'ın bir zorluk getirmesi durumunda putların acizliğine atıfta bulunmaktadır. Ancak nüzul sıralamasına göre putlar ve şefaât bağlantısı ilk olarak bu ayette yapılmış ve Mekkeliler tarafından da duyulmuştur.

19:85-87 ayetlerde Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah'a karşı gelmekten sakınanları Rahmân'ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağımız, suçluları/ günahkârları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevk edeceğimiz günü düşün! Rahmân'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaât hakkına sahip olmayacaklardır.” Bu ayetler, günahkârların cehenneme sürüleceklerini ve şefaât edebileceklerin Allah'tan bir söz almadıkça şefaât edemeyeceğini söylüyor. Yani şefaâtçilerin olacağını net ifade etmekle beraber yine açıkça bunun ancak O'nun izniyle olacağı vurgulanıyor. Bununla beraber bu ayet sadece izin vermekle kalmıyor, birilerin şefaât etme hakkına dair Allah'tan söz ya da daha doğrusu “ahit” aldıklarının da altını çiziyor. Daha önce müşrikler / kâfirler ilgili sıfatlarla muhatap alınırken, şimdi ilk kez 19:83³ ayeti ile bağlantılı olarak Mekkeliler bu ayette günahkârlar (mücrimin) olarak adlandırılmış olasılığı vardır. Bazı müfessirler için buradaki günahkârlar ile kafirlerin kastedildiği nettir (Cevzî, 2009, c. IV, s. 146; Kurtubî, 1996, c. XI, s. 267) ve Imam Matürîdî 86. ayetteki “sevk” fiilinden yola çıkarak kafirlerin kastedildiğini dile getirir (bkz. Matürîdî, 2018, c. IX, s. 225). Burada aslen ilginç olan, “mücrimin” tabiri kullanılarak “kâfirler/müşrikler” ile “müminler/Müslümanlar” arasında bir ayırım yapılmamasıdır. Bunun yerine “günahkârlar” Allah'tan korkanlarla (muttakilerle) karşıtlık içindedirler.

³ Meryem 19:83: “Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldık.”

Kıraat farklılıklarına göre, burada ahit ile kastedilen ya şefaathçilerin şefaatinin kabulüdür ya da şefaath iznin kendisidir. Kur'an'ın 19:83 ayetindeki günahkârları kâfirlerle bir tutan müfessirlerin yorumunun aksine, 19:85-87 ayetleri birbiriyle bağlantılı ele alınırsa en azından kıraath varyantlarından birinde şu sorular açık kalmaktadır: Şefaath verme hakkına dair Allah'tan söz alan kişiler kimlerdir ve kimler için şefaath edebilirler?

Eğer "mücrimin" ile kâfirler kastediliyorsa, bu okuma biçimi -özellikle de şefaathin onlar için geçerli olmaması gerektiğinden- pek çok şeyi karıştırır; fakat bu ayetler 19:83'ten bağımsız olarak ele alınır ve bu ayetlerde Müslüman ile kâfirleri ayırt eden tanımlamaların eksikliğine atıfta bulunulursa durum değişir. Daha doğrusu, burada "mücrimin" terimi tüm günahkârlar için genel bir terim olabilir. Böylece şefaathin yardım edebileceği kişiler büyük günahkâr Müslümanlardır ve Allah'ın kendileri için vaatte bulunduğ u ve şefaatte bulunacak olan kişiler de inananlardır. İnanalardır, çünkü tam olarak hangi gruplar belirtilmemiş olsa bile, şefaath edebilecekler ancak iman edenler olacağında şüphe olmamalıdır. Bunu Allah'tan korkan müminler ile büyük günahkâr Müslümanlar arasında bir ayırım olarak yorumlamak da mantıklı olacaktır. Bundan dolayıdır ki, Râzî - incelememize aldığımız müfessirler arasında tek istisna olarak - mücrimin ile büyük günahkar müminlerin kastedildiğini söyler (Râzî, 1993, c. 15, s. 408). Özellikle de ölmeden önce tövbe etmeyen büyük günahkârın ceza görmeden cennete gireceğinin garantisi olmadığı için bu yorum mümkün olmalıdır. Bu aynı zamanda Ehl-i Sünnetin öğretisidir (Sabûnî, 1978, s. 171) ve şefaath ile cehennemden kurtuluşun kademe kademe olacağı hadislerde mevcuttur (Müslim, imân, 81/302). Her ne olursa olsun, şefaath burada kendi başına olumsuzlanmamakta, aksine bir vaat ya da ahitten bahsedilerek olası kurtuluş seçeneklerine eklenmektedir.

Bir sonraki ayet olan 20:109⁴'da şefaath izni konusu tekrarlanır. Ancak konumuz açısından yeni bir husus olmadığından burada incelenmeyecektir. Sıradaki ayet 26:93'tür ("Onlara, "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız nerede? Size yardım edebiliyorlar veya kendilerini kurtarabiliyorlar mı?" denilir.". Bu ayette şefaath kelimesi geçmez, ancak müşriklerin taptıkları putların "yardım edeceği (yensurû)" konusu geçer. Bu ayette - ahirette - müşriklere, kendilerine taptıklarının nerede oldukları ve kendilerine yardım edip edemeyecekleri sorulmaktadır. Birkaç ayet sonrasında, Sure 26:96-103⁵'te, müşriklerin, içinde bulunacakları çaresiz ve aciz durumu tanıtmak için ahiretten bir kesit sunulur. Sonunda ne dostları ne de şefaathçileri (şâfi'in) olduğunu kabul etmek zorunda kalacaklardır. Nüzul sıramıza göre bir şefaathçinin reddedilmesi ilk kez Kur'an'ın bu ayetinde kâfirlerin kendi ağzından aktarılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayet, ahirette kâfirler veya müşrikler için şefaath olmayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu henüz günahkâr müminleri kapsamamaktadır. Burada kâfirlerin hayatta iken putları şefaathçi olarak gördüklerine dair açık bir işaret olmasa bile, kendileri için bu gerçeğ in (putların ahirette yardım edemeyecekleri) reddedilmesi ve muhtemelen sorgulayarak düşüncelerine girmesi yoluyla, müşrikler arasında böyle bir inancın yavaş yavaş gelişmeye başladığını söyleyebiliriz.

⁴ Tâhâ 20:109: "O gün -rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaathin bir yararı olmaz."

⁵ Şuarâ 96-103: "Orada onlar birbirleriyle çekişerek şöyle derler: "Vallahi, biz sizi âlemlerin rabbi ile eşit tutarken gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Bizi ancak o günaha batmış olanlar saptırdı. Şimdi bizim ne şefaathçilerimiz var ne de samimi bir dostumuz. Ah keşke bizim için bir dönüş daha olsa da müminlerden olsak!" İşte bu anlatılanlarda elbet alınacak büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler."

Bahsedilen açık işaret nihayet Sure 10:18'de bulunur ancak bundan önce tekrar şefaât izni meselesi Sure 10:3'te⁶ geçmektedir. Allah'ın izni olmadan kimsenin şefaât edemeyeceği hatırlatılır ve şefaâtin reddi söz konusu değildir. Kuran'ın 10:18 ayeti bu kronolojide bir dönüm noktası oluşturmaktadır: “Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve ‘İşte bunlar Allah katında bizim şefaâtçilerimizdir’ diyorlar. De ki: “Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.” Nüzul sıramıza göre, Mekkelilerde putların Allah katında şefaâtçi olduğu fikri veya inancı ilk kez açıkça belirtilmektedir. Konumuzla ilgili olmayan birkaç ayet dışında, bu surenin Mekke'ye hicretten iki yıl önce bütünüyle indirildiği söylenmektedir (Cevzî, 2009, c. III, s. 5; Karaman vd., 2007, c. III, s. 101). Şimdi Hz. Muhammed'in Mekke'deki tebliğinden hicretine kadar geçen ve toplam 12 yıl süren uzun süreci göz önüne alırsak, Mekkeliler üzerinde aşamalı bir etki olduğunu varsayabilir ve artık putların şefaâti fikrini benimsemiş olduklarını söyleyebiliriz. Bu etki muhtemelen Kur'an'daki ayetlerle bağlantılı veya değil, Resulullah veya Müslümanlar ile yapılan tartışmalar yoluyla gerçekleştiğini de düşünebiliriz. Onların taptıkları her şeyden mi yoksa sadece belirli putlardan mı şefaât umdukları burada açık değildir, “kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar” ifadesi genel bir ifadedir ve tüm putlar anlamına gelebilir. Ve bu düşünce aynı ayette cehalet ve temelsiz olarak nitelendirilmekle beraber buradaki şefaât anlayışı reddedilmektedir.

Buraya kadar kısaca özetleyelim: Kur'an'ın şefaât konusu ile ilgili ilk ayetleri şefaâten ve şefaâtçilerden söz eder. Ancak hem şefaâtin kendisi hem de şefaâtin faydası Allah'ın iznine bağlı olmakla beraber, şefaâtin kendisi ve Allah'ın bu konudaki vaadi ile birlikte zikredilmesi, Müslümanlara şefaâtin gerçekleşeceğine dair umut verir. Bu şefaâten tam olarak kimin yararlanacağı henüz belli değildir, ancak şefaâtin kâfirlere fayda sağlamayacağı açıktır. Kimin şefaâtinin kabul edileceği sorusu “bazı meleklerle” yapılan atıfla kısmen açıklığa kavuşturulmuştur. Ayrıca, 10:18 ayetine kadar, “şefaât” terimi ve türevleriyle bağlantılı olarak, Mekkelilerin putların şefaâtçi olarak hizmet edeceği fikri hiçbir yerde belirtilmemiş veya alıntılanmamıştır. Ve görüldüğü üzere, şimdi Mekkeliler sadece ahirete inanmaya değil, şefaâtle ilgili mesajı kabul etmeye ve kendi inanç anlayışlarına, panteonlarına uyarlamaya başlamaktadırlar.

Bu noktadan itibaren, muhtemelen Mekkelilerin şefaâtçi fikrini kendi inançlarıyla bütünleştirdikleri için, bu konudaki ayetlerin tonu daha da keskinleşir. Nüzul sırasına göre bir sonraki ayet 6:51'dir: “Kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir şefaâtçi bulunmaksızın, Rab'lerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye, onunla (Kur'an ile) uyar.” Sure 26:96-103'te ahiretteki bu çaresizliğe atıfta bulunanlar kâfirler iken, bu kez net bir vurgu yapan ve dünyadaki Mekkelilere hitap eden Allah'tır. Sadece şefaâtçiler reddedilmez, aynı zamanda tek dost ve şefaâtçi olarak Allah'a odaklanılarak diğer “aracıların” şefaâti de dışlanır. Onların kaderi, ki muhtemelen bu vurguyla anlatılmak istenen de budur, artık yalnızca Allah'a aittir. Ve bu ayrıntı aynı suredeki diğer ayetlerde de geçer (bkz. 6:70⁷ ve 6:94⁸). Kronolojik olarak bir sonraki ayet olan her iki ayette de

⁶ Yûnus 10:3: “Kuşkusuz rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da (yarattığı) arşa hâkim olan, her işi yöneten Allah'tır. O izin vermedikçe şefaât edecek biri de yoktur. İşte bu Allah sizin rabbinizdir, öyleyse O'na kulluk ediniz. Bunları düşünmez misiniz!”

⁷ En'âm 6:70: “Dünya hayatının aldattığı, dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen kimseleri bir tarafa bırak. Yaptıkları sebebiyle hiç kimsenin bir felâket yaşamaması için Kur'an ile nasihat et. O kimse için, Allah'tan başka ne koruyucu vardır ne de şefaâtçi! O, bütün varını fide olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar, yapıp ettikleri yüzünden felâkete sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.”

artık olası bir izin ya da başka şefaatchilerden söz edilmemekte, tek dost ve şefaatchi olarak yalnızca Allah'tan söz edilmektedir. Bu ayetlerin keskin üslubunun Mekkelilerin inançsızlığından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak daha önceki ayetler de kâfirlere hitap etmekteydi ve bu kadar kesin ve sert bir tona sahip değillerdi. Kanaatimizce bunun sebebi, yukarıda bahsedilen şefaati fikrinin Mekkeliler tarafından entegre edilmesidir. Bu belirleme ve kesinlik sayesinde müşriklerin şefaati fikri veya inancı ilk defa açıkça reddedilmektedir. Dolayısıyla "şefaati reddeden" bu ve ilerideki benzeri ayetlerde muhatap müminler değildir. Son üç Kur'an ayetinden (6:51, 6:70 ve 6:94) sonra, bir sonraki 34:23 ayetinin yine şefaati için olası bir izinden söz ettiği düşünüldüğünde, bu daha makuldür. Bahsettiğimiz değişiklik için makul bir başka açıklama da Râzî tarafından yapılmıştır. Râzî'ye göre, eğer bu Kuran ayeti müminlere de atıfta bulunuyorsa, Allah'ın gücüne ve şefaati için izin vermenin yalnızca ona bağlı olduğuna işaret etmektedir. Son tahlilde, şefaati mümkün kılan tek kişi Allah olacaktır fakat bu aynı zamanda başkalarının şefaatinin var olmayacağı anlamına gelmez (Râzî, 1981, c. XII, s. 245).

Bu net ve kesin vurgu bundan sonra da devam eder. Bir sonraki ayet olan 34:23 yine şefaati izninden bahsederken, onu takip eden 39:43-45 ayetleri yine açıkça sadece şefaatchi olarak Allah'ı zikreder (39:44) ve müşriklerin şefaatchi anlayışlarına rest çekilir: "Yoksa Allah'tan başka şefaatchiler mi edindiler? De ki: "Hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı?" De ki: "Şefaati tümüyle Allah'a aittir. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra yalnız O'na döndürüleceksiniz." "De ki" emir kipiyle Hz. Muhammed, şefaatchi olarak yalnızca Allah'ı (mesela melekleri değil) anması emredilmektedir. Muhataplar müşriklerdir. Bir sonraki 39:45 ayetinde, bu emrin nedeni nihayet verilmektedir. Ve bu neden aynı zamanda Peygamberin sadece Allah'ı şefaatchi olarak zikretmesinin sebebini ortaya koymaktadır: "Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır. Allah'tan başkaları (ilâhları) anıldığında bakarsın sevinirler." Vahyin tonunun keskinleşmesinin ve diğer şefaatchilerin zikredilmemiş olmasının nedeni, diğer şefaatchilerden her bahsedildiğinde Mekkelilerin kendileri için şefaati umudunu beslemeleri, ancak sadece tek İlah'tan bahsedildiğinde bu umudu tekrar kaybetmeleri veya hoşnutsuz olmalarıdır.

Bu, Allah'ı tanıyan ama ona kulluk etmek yerine putlara tapan Mekkelilerin çok tanrılı inançları ile de tutarlıdır. Dolayısıyla son ele aldığımız ayetlerde, şefaatchi olarak yalnızca Allah'tan bahsedilmesi, başka şefaatchilerin reddedilmesi değil, kurtuluşlarını Allah'ta değil, onun yanında taptıkları tüm putlarda gören kâfirlerin yanlış inançlarına reddiyedir, boş ümitlerini yıkmak içindir.

Her iki konu, yani şefaatin kategorik olarak reddedilmesi ve şefaatin izinle verileceği konular, 2:254 ("Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.") ve 2:255 ("...İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?") ayetlerinde yan yana bulunur. Bu nedenle burada yine şefaatchilerden bahsedilmesi aslında başka şefaatchilerin tamamen reddedilmesi anlamına gelmediği söylenebilir. Nüzul sırasına göre bir sonraki Kur'an ayeti 40:18'dir ("Yaklaşan gün konusunda onları uyar; çünkü dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiş olacak; zalimlerin ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatchisi olacaktır.") ve bu ayette Allah tarafından yine zalimlerin yani müşriklerin ne dostu ne de şefaatchisi olmayacağı güne vurgu yapılmaktadır.

⁸ En'âm 6:94: "Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Hakkınızda (yaratılışınızda) ortaklarımız sandığımız şefaatchilerinizi de yanınızda görmeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış, (tanrı) sandığınız şeyler sizi bırakıp gitmiştir."

Birçok Kur'an ayetinde, Allah'tan çok putlardan yardım uman Mekkelilerin iman anlayışına atıfta bulunulur. Bu çelişkiye nüzul sırasına göre bir sonraki Kur'an ayetleri olan 43:86-87 ayetlerde de değinilmektedir ve bu ayetler aynı zamanda son olarak kısaca incelemeye alacağımız ayetlerdir. 43:86-87'den sonra inen diğer Kuran ayetleri içerik olarak birbirinin tekrarıdır veya yalnızca Allah'ın şefaatine (bkz. 32:4; 30:13; 2:122-123; 2:47-48; 2:254) ya da ahirette izinle şefaate (bkz. 44:41-42; 21:28; 2:255) atıfta bulunur. 2:122-123 ve 2:47-48 ayetlerinin muhataplarında küçük bir istisna vardır. Bu ayetlerde muhataplar, daha önce ele alındığı gibi müşrik Mekkeliler değil, yine şefaatten mahrum bırakılacak olan İsrailoğullarıdır. Tefsirlerde İsrailoğulları "kendi" peygamberlerinin ve atalarının şefaatine çok fazla güvendikleri ve bu nedenle İslam'ı kabul etmedikleri ya da Hz. Peygamber'i reddettikleri için şefaât alamayacakları zikredilmektedir. Bu ayetler onların bu umudu ya da yanılıklarını ortadan kaldırmak içindir. (Kurtubî, 1996, c. II, s. 72; Karaman vd., 2007, c. I, s. 56).

3. ŞEFAATİN MÜŞRİK PANTEON'UNA UYARLANMASI

Bu bölümde 43:86-87 ayetlerine ve – tefsirlere de daha fazla atıfta bulunarak – nüzul sebebine şefaât inancının tedrici gelişiminin bir başka ve (şimdilik) nihai göstergesi olarak odaklanacağız. Küçük günah sahipleri şefaât meselesi içinde yer almamaktadır. Birkaç ayetlerde (Sure 4:31; 53:32⁹) vurgulandığı gibi, küçük ve büyük günahlar vardır ve küçük günahlar Allah tarafından dikkate alınmayacaktır. Mesela: 4:31'de Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız." Öte yandan bir hadiste net bir şekilde şefaât ile büyük günahkar bağlantısı şöyle geçmektedir: "inne şefâ'atî yevme l-kiyâmeti li-ehli l-kebâ'iri min ummetî: Benim şefaâtim ümmetimde büyük günahkarlar için olacaktır". (İbn Mâce, Zühd, 37/4310; Tirmizî, Kiyâma, 11/2435). Büyük günah sahibi müminlerin şefaât yoluyla kurtuluşa erebilecekleri konusuna gelince, buna Kur'an'dan net bir cevap bulmak mümkün değil gibi. Her ne kadar Râzî büyük günahkâr (fâsık) konusuna atıfta bulunan birçok Kur'an ayeti listelese de (bkz. Râzî, 1981, c. III, s. 62).

"Allah'ın razı olduğu kimseler" için şefaât ifadesi müminlere/Müslümanlara atıfta bulunsa bile, özellikle "büyük günahkârlar" şefaate nail olacaklar şeklinde belirtilmemiştir. Dahası, Kur'an'ın hiçbir yerinde büyük günahkârdan (fâsıkdan) şefaâtle aynı bağlamda açıkça bahsedilmez. Bunun bir istisnası 19:86'da "mücrimin" den bahsedilmesi olabilir ve bu ayet pekâlâ mümin günahkârlara atıfta bulunuyor olabilir. "Mücrimîn" kullanımının yine şefaâtle bağlantılı olarak zikredildiği Sure 30:12'de durum farklıdır. Burada hitap edilenler mümin günahkârlar değil, bir sonraki ayetteki müşrikler bağlamında kâfirlerdir/müşriklerdir. Bu makalede konumuz şefaâtin varlığı kendisi ve şefaât inancın Mekke müşriklerin inancına yerleşmesi olması hasebiyle, büyük günahkarların şefaate nail olmaları konusunu daha detaylı ele alamayacağız. (Bu konudaki görüşümüz için, bkz: İnam, 2016, s. 363-384).

Allah sure 43:86-87'de şöyle der: "O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefaât edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaât edebilirler. Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?" Başta zikrettiğimiz gibi ayetin bir kıraatine bağlı olarak, sadece "hakka şahitlik edenlerin" Allah'ın yanında "şefaât edebileceği" mesajı verilmektedir. İkinci kıraat varyantı ise, yalnızca "hakka şahitlik edenlere şefaât

⁹ Necm 53:32: „Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Sonunda O, kötülük yapanlara işlediklerinin cezasını verecek; iyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir..."

edileceğini” söyler (Râzî, 1981, c. XXVII, s. 233; Kurtubî, 1996, c. XV, s. 553; Ateş, 1988-1992, c. VIII, s. 271). Buradaki kıraat farklılığına birazdan tekrar döneceğiz.

Dikkat çekici olan, Mekkelilerin şefaathancının artık onların ağızından aktarılmayıp, Allah tarafından imanlarının ayrılmaz bir parçası gibi zikredilmesidir. Mekkeliler ya da onlardan bazıları şefaathancısını benimsemiş görünmektedir. Bu inancın sebebi ve bu gelişmenin bazı ayrıntıları, birazdan ele alacağımız Kur'an ayetlerinin nüzul sebebinde de bulunmaktadır. Bu ayette geçen “bırakıp taptıkları” ifadesiyle kimin/neyin kastedildiği açık değildir. “De ki: “Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.” 43:81’ci ayetine atıfta bulunulması bir olasılık olabilir, ancak tefsirciler bunu sadece bu ayetteki istisnaları (illa men – “Ancak bilerek hakka şahitlik edenler”) açıklarken dikkate alırlar. Müfessirler, “bırakıp taptıkları” ifadesinin ayrıntılı bir açıklamasıyla özellikle ilgilenmezler ve çoğunlukla ibadet edilen “bir şeyden” bahsederek. Ve bu şey, Kur'an'a göre ibadet edilebilecek her şeyden oluşabilir: Putlar (çeşitli türlerde), melekler, cinler, şeytan ve insanlar. Buna göre, birçok Kur'an ayeti bu bağlamda putlardan (“esnâm” veya “ensâb” terimi dahil) değil, ortaklardan (şürekâ’ihim) bahseder, örneğin Sure 30:13: “Onların, Allah'a koştukları ortaklardan kendileri için şefaathancılar da olmayacaktır. Artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler.” Müfessirler 43:86 ayetinde, yukarıda bahsettiğimiz gibi “illa men” istisna vurgusu ile daha ayrıntılı ilgilenmişlerdir. Âlimler burada özellikle iki olası yoruma odaklanmışlardır.

Aynı surenin önceki Kur'an ayetlerine ve özellikle de “Rahmân'ın oğlu” temalı 43:81 ayetine dayanarak, tefsirciler şefaathancılığın izin verilen istisnaların Hz. İsa, Hz. Üzeyr ve melekler olduğunu düşünürler (Taberî, 2001, c. XX, s. 661; Kurtubî, 1996, c. XV, s. 553; Râzî, 1981, c. XXVII, s. 233).

Müfessirlerce dikkate alınan ikinci yorum, sadece meleklerden bahsedilen bir nüzul sebebine atıfta bulunur (Kurtubî, 1996, c. XV, s. 553; Râzî, 1981, c. XXVII, s. 233). Nadr b. Haris ve Kureyş kabilesinin bir kısmının, Hz. Muhammed'in ahiret ile ilgili açıklamaları nedeniyle kendi ahiret anlayışları hakkında şüpheye düştükleri söylenir. Bu rivayete göre “Eğer Muhammed ahiret konusunda haklıysa, en azından melekleri şefaathancılığın için dost (netevellâ) edinmeleri gerekir, çünkü melekler bu konuda Muhammed'den daha fazla hak sahibidirler”, düşüncelerine kapılmışlardır. Bu nüzul sebebi ve bu ayette açıkça müşriklerin ayrılmaz bir parçası olarak şefaathancısından bahsedilmesi, muhtemelen ahiret inancının Mekkeliler arasında Hz. Muhammed'in tebliğinin etkisi altında uzun ve muhtemelen tartışmalı bir süreçte yavaş yavaş geliştiğinin göstergelerinden daha fazlasıdır. Yine de bu etki, Kur'an'da bahsedilen şefaathancılığın aynısı değildir. Böylece meleklerin müşriklerle şefaathancılığın edebilmesi dileği reddedilmiştir. Ancak bu ayet ve bu ikinci yorumla birlikte, meleklerin şefaathancılığın reddedilmesi durumunda istisnanın (“Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaathancılığın edebilirler”) kim olduğu sorusu açık kalmaktadır. Eğer buradaki muhataplar müşriklerse ve onlara hiçbir melek şefaathancılığın etmeyecekse, bu Kur'an ayeti hangi istisnai şefaathancılar bahsetmektedir? Çeşitli tevil girişimleri bir yana, bize göre en makul olanı şudur: Nüzul sebebinin ve bu ayetin yukarıda bahsedilen ikinci kıratını dikkate aldığımızda, soru şudur: Şefaathancılığın kimler yararlanacak / şefaathancılığın edilen istisna kişiler kimlerdir? Bu durumda cevap şu şekilde olacaktır: Bu müşrikler melekleri dost kabul etseler bile, onlar (melekler) kendileri için şefaathancılığın etmeyecekler, onlar sadece “hakka şahitlik edenler” için şefaathancılığın edeceklerdir.

Peki neden meleklerle ümit bağladılar? Çünkü Meleklerin şefaathancılığı, insanların şefaathancılığının aksine, Kur'an'da daha da belirgindir. Onların şefaathancılığı hem “şafa'a” terimiyle hem de bağışlama (mağfıra) kavramıyla örneklendirilebilir. Mesela 40:7 ayetinde melekler, günahlarından tövbe eden müminler için bağışlanma (yastağfirûna) dilerler. Sadece hayatta olan müminler için değil, bir

sonraki ayette (40:8) geçtiği gibi onların mümin ataları için de şefaât / dua ederler: “Ey Rabbimiz! Onları da onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” Nüzul sırasına göre şefaât ile ilgili ikinci ayette (53:26) meleklerin şefaât edecekleri gerçeğini duymalarından kaynaklanması olağandır: “Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaâtləri; ancak Allah'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar.” Mekkeli müşrikler bu safhada “Allah'ın hoşnut olduğu kimselerden” olmak yerine, esnek inanç dünyalarına meleklerin şefaât edecekleri düşüncesini entegre etmeyi yeğlediler ve nankörlüklerinde devam ettiler.

4. SONUÇ

Kur'an'ın birçok ayetinde sürekli olarak günahlardan samimi bir şekilde tövbe edilmesine ve akabinde Allah'ın affetmesine atıfta bulunmaktadır. Bazı Kur'an ayetlerine dayanarak, mesela büyük günahlardan uzak durulduğunda küçük günahların yok sayılacağı kesin olarak söylenebilir. Ancak büyük günahkâr için, tekrar tekrar vurgulandığı gibi, kurtuluş bu dünyadaki büyük günahlarından tövbe etmek ve içtenlikle pişmanlık duymaktan ibarettir. Eğer büyük günahkâr -kâfirler bunun dışındadır- bu dünyada tövbe etmeyi kaçırmışsa (mesela ani ölüm ile), o zaman Kur'an'ın bahsettiği son fırsatta (belli bir muğlaklıkla birlikte) kendisini ahiretteki cezadan (tamamen veya kısmen) kurtarmak için bir yol daha sunulmuştur, yani şefaât yoluyla. Kur'an'da şefaâtin büyük günahkârlara kesin olarak yardım edebileceğine dair ayrıntılı bir açıklama yapılmamıştır. Peygamber'in şefaâtinden daha açık bir şekilde söz eden rivayetler olmasaydı, bu belirsizlik hiç kimsenin kendini güvende hissetmemesi anlamına gelebilirdi. Bununla birlikte, gördüğümüz gibi, şefaât -Allah izin verirse- ahirette inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Nitekim şefaât konusu ilk ayetten itibaren Müslümanlar/müminler için olumlu anlamda zikredilmiştir. Bu konuda vahyedilen ilk ayetler şefaati zikretmekle beraber şefaati reddetmemektedirler.

Hz. Muhammed müşrikler için nebevi görevinden itibaren de güvenilir biri olduğunu, onun sözüne itibar ettiklerini fakat vahyi kabul etmedikleri bilinmektedir (Kurtubî, 1996, c. VI, s. 575; Ateş, 1988-1992, c. III, s. 138-139; Karaman vd., 2007, c. II, s. 136). Bununla beraber Hz. Muhammed'in tebliğ görevi sürecinde şefaâten de bahsettiğini düşünürsek, müşriklerin şefaâtin varlığını zamanla kabul etmeye yanaştıklarını söyleyebiliriz. Nasıl müşrikler Babil, Nebati veya Yunan panteonlarında da mevcut olan bazı tanrıları paylaşmakta sorun görmediler, aynı esneklik ile şefaât inancını inanç dünyalarına entegre etmekte sorun görmediklerini söyleyebiliriz. Nadr b. Haris'in ve bazı Kureyşlilerin kapıldıkları şu düşünceden de esneklik anlayışları rahatça anlaşılabilir: Eğer Muhammed ahiret konusunda haklıysa, en azından melekleri şefaât için dost (netevellâ) edinmeleri gerekir, çünkü melekler bu konuda Muhammed'den daha fazla hak sahibidirler.

Ne zaman ki müşrikler melekleri/putları entegre etmeye başladılar, o andan itibaren Allah onların şefaât inançlarını da net bir dil ile eleştirmiş ve onların şefaât anlayışlarını yok saymıştır. “Kendisinden razı olacağı” Müslüman/müminlere yönelik şefaâtin olacağına dair ayetleri de vahyetmeye devam etmiştir. Mu'tezile'nin kendi argümanları için sundukları ayetlerin böylece Müslümanlara yönelik olmadığını, kafir ve müşriklerin şefaât anlayışına ve sözde şefaâtçilerine yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Unutulmamalıdır ki, Kur'an bir bütün olarak vahyedilmediği ve birçok hususta Resulullah ile müşrikler arasında yaşananlara müdahale ettiği için, farklı zaman ve farklı muhataplara farklı

içerikli ayetlerin inmesi makuldür. Buradan şefaatin olmayacağını çıkarmak mümkün değildir ve “çelişki” gibi görünen bu konuda da aslında bir çelişki söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Ateş, S. (1988–1992). *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri*. Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Ateş, S. (1997–2003). *Kur'ân ansiklopedisi*. Kuran Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA) Yayınları.
- Bağdâdî, E. (1920). *El-Fark beyne'l-fırak* (Çev. Kate C. Seelye). Columbia University Press.
- Baktır, M. (2000). İçki. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21, 458–462.
- Bebek, A. (2002). Kebîre. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 163–164.
- Çağrıçı, M. (2002). Kur'an. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 390–393.
- Çelebi, İ. (2004). Menzile beyne'l-menziteleyn. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 161–162.
- Ebu Zehra, M. (2011). *Tarih el-mezahib el-islamiyya* (Çev. Hasan Karakaya). Hisar Yayınları.
- Elkot, T. (2014). *Die Methode Nöldekes zur chronologischen Anordnung der Suren und Verse des Korans in seinem Buch „Geschichte des Qorâns“*. <https://ediss.uni-goettingen.de/handle/11858/00-1735-0000-0023-9964-B>
- Fahd, T. (2012). Al-Lât. P. Bearman (Ed.), *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*. Brill. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_4647
- Fahd, T. (2012). Manât. P. Bearman (Ed.), *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*. Brill. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_4909
- İbnü'l Cevzî, E. (2009). *Zadü'l mesir* (Çev. Abdülvehhab Öztürk). Kahraman Yayınları.
- İbn Mâce, A. (Tarih yok). *Es-sünen*. Dar ihya al-Kutub al-Arabiyya.
- İbn Teymiyye, T. (1996). *İmân* (Çev. Cemal Güzel). Tevhid Yayınları.
- İnam, A. (2016). *Die theologischen, juristischen und sozialen Dimensionen der Sünde im Koran – (Günah'ın Kur'an'da teolojik, hukuki/fıkhi ve sosyal boyutları)*. Ditibverlag.
- İzutsu, T. (1988). *The concept of belief*. Ayer Company.
- İzutsu, T. (2012). *Kur'an'da Allah ve insan* (Çev. S. Ateş). Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Kâdî, A. (1996). *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Mektebet Vehbe.
- Karaman, H., Çağrıçı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2007). *Kur'an yolu*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçyiğit, H. (2013). Kur'an'ın nüzul sırasına göre tefsir edilmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 183–201. <https://doi.org/10.14395/jdiv59>
- Kurtubî, A. (2006). *El-Câmi' li-ahkâmil-kur'ân*. Risâla.
- Matürîdî, E. (2018). *Te'vilâtü'l-kur'ân tercümesi* (Çev. İbrahim Tüfekçi). Ensar Yayınları.
- Müslim, H. (1955). *Sahîh el-müslim*. Dar el-Kutub el-ilmîyye.
- Özsoy, Ö., & Güler, İ. (2013). *Konularına göre Kur'an: Sistematik Kur'an fihristi*. Fecr Yayınları.
- Râzî, F. (1981). *Mefâtîhu'l-gayb / Et-tefsîrü'l-kebîr*. Dar al-Fikr.
- Râzî, F. (1993). *Tefsîr-i kebîr* (Çev. Sadık Kılıç vd.).
- Sabûnî, N. (1978). *Mâtürîdiyye akaidi* (Çev. Bekir Topaloğlu). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sehristânî, A. (1850). *El-Milel ve'n-nihal* (Çev. Theodor Haarbrücker). C. A. Schwetke und Sohn.

Taberî, A. (2001). *Câmiu'l beyân an te'vîli âyil-Kur'ân*. Tabâ'a ve en-Neşr ve et-Tevzi.

Tirmizî, A. (1998). *El-Câmiu's-sahîh: Es-sünen et-Tirmizî*. Dar al-Garb al-İslami.

Yavuz, Ş. (2012). Uzza. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 268–269.

Yavuz, Y. (2010). Şefaât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, 412–415.